

Mirja Mäntylä

Puolijulkiset kartanopuistot

Karlberg ja Monrepos vierailukohteina 1880-luvulta 1920-luvulle

Suomen Matkailijayhdistyksen vuonna 1888 julkaisema matkaopas *Matkasuuntia Suomessa* kehotti matkailijoita tutustumaan eversti Hugo Standertskjöldin omistamaan ja yleisölle avaamaan Karlbergin kartanon puistoon Hämeenlinnan maalaiskunnassa.

Huomattavin paikka [Hämeenlinnan] kaupungin lähistöllä on kuitenkin Karlbergin herraskartano, eversti Hugo Standertskjöldin oma, joka tila on suurilla kustannuksilla kaunistettu. Luonto ja taide käyvät täällä käsitysten näytteenä kuvan, täynnä tuota järvi- ja metsämaisen suloa, joka rauhaisan viljelijän johdolla pääsee kehittymään. Puisto lammikkoineen kilpailee jyrkästi kohoavan Aulangon vuoren kanssa katselijan ihailun herättämisestä. [...] Matkailijan ei pitäisi unhoittaa käydä tuota paikkaa katsomassa, varsinkin kun sen vieraanvarainen omistaja mielellään sen suo.¹

Tarkastelen suomalaisia kartanopuistoja matkailu- ja vierailukohteina 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkupuolelle ja erityisesti Karlbergin ja Monrepos'n puistoja, jotka olivat auki suurelle yleisölle. Puutarhaturismia tutkineen Richard W. Benfieldin mukaan puutarhoja ja puistoja vierailukohteina sekä niiden merkitystä osana turismia ei ole juurikaan noteerattu akateemisessa tutkimuksessa.² Suomen kartanopuistojen historiaa on tutkittu pääasiassa puutarhataiteen ja

-kulttuurin näkökulmasta. Kartanotutkimusta on leimannut pitäytyminen maaseutukontekstiin, jolloin kartanon ja lähikaupungin vuorovaikutuksen tarkastelu on jäänyt vähemmälle huomiolle. Pohdin artikkelissa kartanonomistajien motiiveja pitää puistoaan auki yleisölle, samoin kuin puistovierailujen merkityksiä sekä maaseutu- että kaupunkinäkökulmasta. Miksi omistajat avasivat puistonsa vierailijoille? Mitä merkityksiä yleisölle avoinna olleet kartanopuistot tuottivat yhtäältä kartanoille ja toisaalta lähikaupungille ja sen asukkaille?

Artikkelin keskeisiä käsitteitä ovat tilan yksityisyys ja julkisuus sekä sosiaalisen aseman merkitys tilankäytössä. Käytän analyysini välineenä tilan käsitettä, johon sisältyy liike, aika ja tilan ruumiillinen käyttäjä. Tilankäyttö on vuorovaikutusta tilan, ihmisten, ennakkokäsitysten, tottumusten ja erilaisten sosiaalisten käytäntöjen välillä. Tilassa liikkuminen ja tekeminen ovat olennaisia sen merkitysten muodostumisessa. Tilankäytön merkitykset eivät ole kaikille samoja vaan merkitysten muodostuminen liittyy muun muassa sosiaaliseen asemaan. Merkitykset eivät ole myöskään pysyviä, vaan niiden muodostuminen on jatkuva.³

Analysoin kartanopuistoja rakennettuina tiloina ja puistoissa vierailleita ihmisiä liikkuvina ja aistivina tilankäyttäjinä. Puistossa liikuttiin yleensä jalan, jolloin kartanopuiston merkitykset hahmottuivat puistovieraille kävelemällä, katse-

1. *Matkasuuntia Suomessa* I. Suomen Matkailija-yhdistys 1888, 5–6.

2. Richard W. Benfield, *Garden Tourism*. CABI 2013, 1, 17.

3. Tilan teoreetikoista Henri Lefebvre korosti tilan sosiaalista luonnetta. Hänen mukaansa samassa tilassa on useita eri sosiaalisia tiloja, joilla on erilaisia merkityksiä. Nämä merkitykset rakentuvat yhteiskunnan sosiaalisten käytäntöjen kautta. Michel Foucault taas näki tilan itsessään tuottavan käytäntöjä, tapoja ja merkityksiä. Doreen Massey, joka Lefebvren tavoin ajattelee, että tila on sosiaalisesti tuotettua, näkee tilan tuottamisen jatkuvana prosessina. Tämä prosessi tapahtuu vuorovaikutussuhteissa ja erilaisissa käytännöissä. Henri Lefebvre, *The production of space*. Blackwell Publishing 1991; Kirsi Saarikangas, Tilan tekijät. Teoksessa Arja Elovirta & Ville Lukkarinen (toim.) *Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus 1998, 184, 187–188; Kirsi Saarikangas, *Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 32, 42, 54; Doreen Massey, *Samanaikainen tila*. Vastapaino 2008, 14–15; Michel Foucault, *Tarkkailla ja rangaista*. Otava 2014.

lemalla ja aistimalla. Puiston tiet ja käytävät sekä opaskirjoissa mainitut nähtävyydet määrittelyä ja ohjasivat kulkijoiden reittejä sekä katseen suuntaa puistossa. Samalla ne yhdessä puiston muiden rakenteiden sekä järjestyssääntöjen kanssa piirsivät yksityisen ja julkisen rajoja. Tilojen saavutettavuus liittyi myös sosiaaliseen asemaan. Tilanjäsentely, kulkureitit ja sisäänkäynnit kontrolloivat ihmisten välisiä kohtaamisia, ja muokkasivat siten ihmisten välisiä suhteita. Liikkumisen vapaus ja tilojen saavutettavuus indikoivat valtaa.⁴ Kartanopuistot voidaan nähdä puolijulkisina tiloina, sillä vaikka ne olivat yksityisomistuksessa, ne olivat tietyin edellytyksin auki yleisölle. Kartanot olivat paikkoja, joissa yksityinen ja julkinen limittyivät. Kartanoiden julkisuuteen liittyi oleellisesti niiden perinteikäs vieraanvaraisuus, jolloin päärakennuksen tilat ja puisto olivat vain harvoin yksistään omistajaperheen käytössä. Kartanoelämälle oli tyypillistä lähes jatkuva vieraiden läsnäolo ja heidän kestitsemisensä, jolloin yksityisen ja julkisen raja oli epäselvä.⁵

Aineistona käytän pääasiassa matkaoppaita, muistelmia ja muistitietoaineistoja, kaupunginhallinnon aineistoja sekä sanoma- ja aikakauslehtiä. Olen käynyt läpi Helsingin yliopiston kirjastossa säilyttäviä Monrepos'n kartanon aineistoja⁶ sekä Hämeenlinnan kaupunginarkiston Aulanko-kokoelman, mutta kokoelmat eivät sisällä puiston käyttöön tai puistovierailuihin liittyvää aineistoa. Esimerkiksi puistojen vieraskirjoja ei ole säilynyt tutkimusajalta. Hugo Standertsköldin aikainen aineisto puuttuu lähes täysin Aulanko-kokoelmasta. Se on mahdollisesti hävinnyt tulipalossa, joka tuhosi päärakennuksen vuonna 1928. Standertsköldilta ei ole löytynyt myöskään henkilöarkistoa. Analysoin käyttämiäni aineistoja maaseudun ja kaupungin sekä kartanonväen ja puistoissa vierailleiden kaupunkilaisten näkökulmasta. Metodologisena perustana on lähdeaineistojen analyysi puistotilaa

liittyvien julkisen, yksityisen ja luokan käsitteiden kautta. Analyysin välineinä käytän sisällönanalyysiä sekä erityyppisten lähteiden ristiinluentaa.

Kartanopuistot vierailukohteina

Italian suurten puistojen omistajat olivat jo renessanssialjalta pitäneet puutarhojaan avoimena kävijöille. Englannin yläluokka alkoi erityisesti 1800-luvulla harrastaa kasvitiedettä ja kerätä puutarhoihinsa ja kasvihuoneisiinsa eksoottisia kasveja, joita tuotiin Britannian siirtomaista, Kiinasta ja Kaukoidästä. Uudet ja eksoottiset kasvit herättivät yleisesti kiinnostusta, mikä lisäsi yleisön halua päästä tutustumaan kartanoiden puutarhoihin ja kasvihuoneisiin.⁷ Vielä 1700-luvulla kartanovierailut olivat mahdollisia vain pienelle joukolle. Matkustamisen helpottuminen, vapaa-ajan lisääntyminen, lehdistöjulkisuuden kehittyminen sekä massaturismin syntyminen loivat edellytyksiä kartanomatkailun alkamiselle. Kaupungistuminen ja siihen liittyneet ongelmat synnyttivät idean maaseutuidyllistä, mikä edisti kartanomatkailua. Kartanot olivat rakennuksia, jotka herättivät huomiota ja erottuivat maaseutumäristössään. Monet niistä olivat tärkeä osa kansallista historiaa ja kulttuuria. Puistoilla oli suuri luonnonkauneudellinen ja virkistysarvo. Englantilaiset harjoittivat linna- ja kartanomatkailua jo 1800-luvun alkupuolella, ja muualla Euroopassa linnat ja kartanot alkoivat kiinnostaa matkailijoita 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Turismin kartanokuvaa Ruotsissa tutkinut Karen Lindvall näkee puistojen ja puutarhojen olleen 1800-luvun loppupuolelta 1910-luvun puoliväliin tärkeitä matkakohteita ja merkittävä osa turismin kartanokuvaa. Hänen mukaansa kauniit ja hyvin hoidetut puistot ja niihin uhrattu valtava työ ja varallisuus tekivät vaikutuksen matkailijoihin. Osa kartanoista avasi puistonsa jo varhain kaikille kävijöille, vaikka päärakennus oli avoinna vain herrasväelle.⁸

4. Thomas A. Markus, *Buildings and Power. Freedom and Control in the Origin of Modern Building Types*. Routledge 1993, 8, 12, 15–16; Saarikangas 2006, 45, 83.

5. Mark Girouard, *Life in the English Country House*. Yale University Press 1979, 10–11, 270, 285; Peter Mandler, *The Fall and Rise of the Stately Home*. Yale University Press 1997, 81; Karin Lindvall, *Präktiga egendom, stilenligt kulturarv och trevliga besöks mål. Turismens herrgårdsbilder*. Teoksessa Mats Hellspong et al. (toim.) *Herrgårdromantik och ståtarelände*. Carlssons 2004, 61–62; Ulla Ijäs, *Talo, kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hagman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa*. Turun yliopisto 2015, 203.

6. Kansalliskirjasto. Coll. 378. Valokuvakopiot kirjeistä ja Monrepos'n kartanoa koskevista asiakirjoista vuosina 1775–1928.

7. Benfield 2013, 44.

8. Mandler 1997, 71–72, 76; Lindvall 2004, 60–61.

■ Kuva 1. Retkeläisiä Aulangon vuorelta Karhuluolalle johtavilla portailla. Kuva: A. Th. Bөөk. Hämeenlinnan kaupunginmuseo.

Tilanomistajat käyttivät paljon rahaa ja työtä puistojen perustamiseen ja hoitoon sekä mieleisensä kartanomiljöön luomiseen. Puistot olivat merkittävä osa kartanon vallan ja aseman esittämistä. Puistot ja puutarhat olivat myös oleellinen osa kartanoelämää. Ne olivat sekä seuraelämän tiloja että paikkoja, joissa kartanon isäntäväki saattoi harrastaa puutarhassa työskentelyä. Monet tilanomistajat olivat maatalouden kehittämisen ohella kiinnostuneita puutarhan hoidosta ja suunnittelusta.⁹ Suomessa oli useita merkittäviä kartanopuistoja jo 1700-luvulla, kuten Monrepos Viipurin lähistöllä, Fagervik Inkoossa,

Mustio Karjaalla sekä Hatanpää ja Kaarila Tampereen seudulla. Näitä puutarhoja perustivat laajalti matkustelleet ja kuuluisiin eurooppalaisiin puistoihin tutustuneet aateliset ja tiedemiehet.

Kartanopuutarhojen rakentamisen yhtenä motiivina oli, että vierailijat saattoivat katsella puutarhoja ja oppia niistä. Suomessakin herrasväkeen kuuluvien oli kartanoiden perinteisen vieraanvaraisuuden mukaisesti melko todennäköistä päästä matkoillaan tutustumaan kartanoihin ja niiden puistoihin. Vieraiden läsnäolo nähtiin kartanoissa osana itsestään selvää, vakiintunutta ja elävää kartanokulttuuria, mikä jo itsessään toi kartanotilaan puolijulkisen elementin. Liikkuminen kartanotilassa oli tarkasti säädeltyä ja rajattua, sillä sosiaalinen asema määritteli tilankäytön mahdollisuudet. Päärakennus ympäristöineen sekä puisto oli rauhoitettu herrasväen alueeksi. Osa kartanon omasta palveluskunnasta liikkui työnsä vuoksi kartanopuistossa, mutta tavallisen kansan ei ollut soveliaista mennä puiston alueelle. Useimmat kartanot pitivät yksityisyydestään kiinni, jolloin puistot olivat vain satunnaisesti auki erilaisten juhlien ja tapahtumien yhteydessä, joita kartanot järjestivät työväelle, koululapsille, lähikaupungin asukkaille tai kaupungissa vierailleille retkikunnille.¹⁰

Yleisölle avatut yksityiset kartano- ja kaupunkipuistot olivat esikuvina ja edelläkävijöinä kunnallisille kaupunkipuistoille, joiden perustaminen eurooppalaisiin kaupunkeihin yleistyi 1800-luvun jälkipuoliskolla. Puolijulkisten kartanopuistojen tavoin julkisten kaupunkipuistojen tarkoituksena oli tarjota ihmisille mahdollisuus virkistäytymiseen, ajanviettoon ja luonnossa liikkumiseen. Kunnallisten puistojen avulla pyrittiin parantamaan erityisesti työväestön fyysistä, henkistä ja moraalista tilaa sekä lieventämään sosiaalisia jännitteitä, sillä kaikille avoimet puistot olivat paikkoja, joissa eri yhteiskuntaluokat saattoivat kohdata. Puiston aukioloajat ja sijainti

9. Maria Flinck, *Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Tidens Förlag 1994, 66, 68, 71; Johanna Ilmakunnas, *Adelns arbete och vardag på 1700-talets svenska herrgårdar*. Johan Gabriel Oxenstiernas och Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker. *Historisk Tidskrift för Finland* 2/2013, 176–177; Marie Steinrud, Per Reinhold Tersmedens Ramnäs. *Bruksherrgården som scen för statuskonsumtion och manifestation i början av 1800-talet*. *Historisk Tidskrift för Finland* 2/2013, 241, 244; Teija Alanko, *Malva ja mulperi. Poimintoja entisajan puutarhoista*. SKS 2018, 12.

10. Girouard 1978, 240, 290; Anna-Maria Åström, *”Sockenboarne” Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850*. SLS 1993, 87; Flinck 1994, 71; Lindvall 2004, 61–62; Göran Ulväng, *Herrgårdarnas historia. Arbete, liv och bebyggelse på uppländska herrgårdar*. Hallgren & Björklund Förlag 2008, 169–170; Mirja Mäntylä, *Kaukajärven kartanon rakentaminen ja tilankäyttö 1905–1939*. Helsingin yliopisto 2012, 53, 56. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/32587/gradu_mm.pdf?sequence=1 (27.8.2019); Benfield 2013, 41; Mirja Mäntylä, *Kartanot ja kaupunki. Lähiympäristön suurtulojen suhde Tampereen kaupunkiin 1890–1930*. Tampereen yliopisto 2018, 156–157.

sekä ihmisten vapaa-ajan määrä vaikuttivat mahdollisuuksiin käyttää puistoa. Kunnallisille puistoille oli julkisina tiloina ominaista, että niihin oli ilmainen ja rajoittamaton pääsy. Ne olivat lisäksi jatkuvasti auki, jolloin ne olivat myös alempien yhteiskuntaluokkien saavutettavissa.¹¹

Suomen Matkailijayhdistyksen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa julkaisemat matkaoppaat *Matkasuuntia Suomessa* sekä August Ramsayn toimittama *Suomi matkaopas* esittelivät kaupunkien lähistöllä sekä matkareittien varrella sijainneita kartanoita ja suurtiloja, niiden historiaa ja omistussuhteita sekä puistoja ja puutarhoja.¹² Opaskirjat olivat osa prosessia, jossa kartanoista ja niiden puistoista tuli turistinähtävyyksiä. Kohteen erityisluonteen määrittelyn ja vahvistamisen kautta syntyi yhteinen käsitys siitä, mikä oli näkemisen arvoista kartanopuutarhoissa. Matkaoppaissa esitellyt kartanopiustot voidaan jakaa turistinähtävyyksinä kolmeen ryhmään. Suurin osa kartanopuistoista ja -puutarhoista sai oppaissa vain lyhyen maininnan puiston koosta, iästä, kauneudesta tai näköaloista. Matkailijan mahdollisuuksista päästä tutustumaan niihin ei kerrottu. Nämä kartanopiustot olivat lähinnä osa matkailijan maisemaa, eivät matkailukohteita itsessään. Sitten oli ryhmä kartanoita, joiden puistoon todennäköisesti pääsi tutustumaan, kun sopi siitä etukäteen tai kävi kysymässä luvan kartanosta. Nämä yksityispuistot avautuivat valvotusti ja rajoitetusti 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun matkailevalle herrasväelle. Ryhmään kuuluivat esimerkiksi Hatanpään kartano Messukylässä, Fagervik Inkoossa ja Mustio Karjaalla. Hatanpää oli ollut avoinna yleisölle, mutta tilanomistaja Carl Gustav Idman kielsi vuonna 1880 sivullisten

liikkumisen puistossa ilkvallantekojen vuoksi. Puistoon oli kuitenkin mahdollista tutustua, jos sai luvan kartanosta. Fagervikin puutarhaan, kasvihuoneisiin ja metsäpuistoon pääsi vain kartanon puutarhurin opastuksella. Matkaoppaiden mukaan vapaaherra Eduard Hisingerin omistamassa Fagervikissa oli Suomen suurimmat ja komeimmat kasvihuoneet, ja puiston nähtävyyksistä mainitaan ”kiinalainen temppele” ja ”vanhanaikainen erakkomaja”. Mustiossa oli mahdollista käydä puiston lisäksi katsomassa kartanoa ja tehdasta, kun sai luvan ruukin omistajalta, vapaaherra Fridolf Linderiltä. Kartanon metsissä kävely ja kalastus oli sen sijaan kielletty.¹³

Varsinaisia matkailunähtävyyksiä olivat suu- ralle yleisölle avoinna olleet Monrepos’n ja Karlbergin puistot, joista jaettiin matkaoppaissa runsaasti informaatiota. Monrepos’n ilmoitettiin olevan maan kaunein ja suurenmoisin puisto. Oppaista löytyivät tiedot Nicolay-suvun omistaman Monrepos’n historiasta, tärkeimmistä nähtävyyksistä, sisäänpääsyajoista sekä pääsymaksun suuruudesta. Monrepos’n puisto oli 1880-luvulta lähtien auki muina päivinä paitsi tiistaisin ja perjantaisin, ja pääsymaksu oli 40 penniä. Monrepos’n puisto oli puolijulkista tilaa, jossa omistajat säätelivät aukioloaikojen, pääsymaksun ja järjestyssääntöjen avulla ihmisten tilankäyttöä ja vierailijoiden sosiaalista koostumusta. Puisto avattiin yleisölle jo 1820-luvulla, mutta erilaisten järjestysongelmien vuoksi aukioloaikoja supistettiin, ja vuosikymmenen lopulla pääsylippuja myytiin vain säätyhenkilöille. Nicolayn perheellä näyttää kuitenkin olleen tavoitteena tarjota myös kansalle mahdollisuus liikkua puistossa, sillä puisto oli auki ainakin sunnuntaisin, jolloin

11. Hazel Conway, *People's Park. The Design and Development of Victorian Parks in Britain*. Cambridge University Press 1991, 2–3, 10, 187; Susan Lasdun, *The English Park. Royal, Private & Public*. Andre Deutsch 1991, 128, 135, 139, 149, 151; Maunu Häyrynen, Suomalainen kaupunkipuisto toiseen maailmansotaan asti. Teoksessa Jyrki Sinkkilä, Julia Donner & Meri Mannerla-Magnusson (toim.) *Unelma paremmasta maailmasta. Moderni puutarha ja maisema Suomessa 1900–1970*. Aalto-yliopisto 2016, 173–175; Maunu Häyrynen, Helsingin kaupunkipuistot. Teoksessa *Hortus fennicus – Suomen puutarhataide*. Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry 2001, 176–178, 183–184.
12. *Matkasuuntia Suomessa* I–II. Suomen Matkailija-yhdistys 1888; August Ramsay (toim.) *Suomi matkaopas. Käytännöllinen käsikirja*. Suomen Matkailijayhdistys 1895, 1905, 1917. *Matkasuuntia Suomessa* -kirjat toimitti Suomen matkailijayhdistyksen keskus toimikunta. Sen sihteerinä toimi August Ramsay, joka oli merkittävä matkailun edistäjä ja tuottelias matkakirjailija. Ramsayn toimittama *Suomi matkaopas* perustui täysin *Matkasuuntia Suomessa* -kirjoihin. Mitään painotuseroja kartanokuvauksissa ei ole havaittavissa. Tiedot kirjoihin saatiin eri puolella Suomea asuvilta Matkailijayhdistyksen aktiivijäseniltä.
13. *Tampereen Sanomat* 9.6.1880; Hj. G., Längs Tammerfors–Wasa jernvägslinie. *Helsingfors Dagbladet* 28.7.1880; *Matkasuuntia Suomessa* I–II 1888; Ramsay (toim.) 1895, 1905, 1917; Benfield 2013, 41. Turistikohteen syntyprosessista Dean MacCannel, *The tourist. A new theory of the leisure class*. University of California Press 1989, 41–43; Leila Koivunen, Nähtävyyksiin tutustumassa. Teoksessa Leila Koivunen, Taina Syrjämaa & Ilse-Mari Söderholm (toim.) *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Turun Historiallinen Yhdistys 2006, 123.

tyväestöllä oli parhaat mahdollisuudet päästä puistoon virkistymään. Lisäksi 1840-luvulla omaksuttiin käytäntö, jonka mukaan sunnuntaisin puistoon pääsi halvemmalla kuin arkipäivisin. Vierailijat saivat liikkua vapaasti lähes koko Monrepos'n puiston alueella. Yleisöltä suljettuja olivat ainoastaan Ludvigsteinin saari, jossa oli Nicolay-suvun yksityinen hautausmaa, omaksi alueekseen köydellä rajattu päärakennus ympäristöineen sekä keittiöpuutarha ja kasvihuoneet. Puiston monista nähtävyyksistä oppaat mainitsivat Väinämöisen patsaan sekä Ludvigsteinin saaren ja sen linnamaisen kappelin, ja ohjasivat näin ihmisten liikkumista puistossa ja heidän katseensa suuntaa.¹⁴

Karlbergin puisto määriteltiin matkaoppaissa huomattavimmaksi paikaksi Hämeenlinnan lähistöllä. Niissä kerrottiin puiston omistajasta eversti Hugo Standertskjöldistä sekä tärkeimmistä nähtävyyksistä. Opaskirjat suosittelivat käyntiä Aulangon vuorella ja sinne 1907 rakennetussa näkötorjassa sekä vuoren juurelle louhitussa luolassa, jossa oli kuvanveistäjä Robert Stigellin karhuveistos. Eläimet olivat kasvien lailla luonnollinen osa puutarhaa ja harvinaiset eläimet houkuttelivat kävijöitä. Karlbergin metsäpuistossa oli everstin eläintarha, jossa oli kuusi-peuroja, saksanhirviä ja vuorikauriita. Riikinkukkoja ja fasaaneja oli puistossa sekä tarhattuina että vapaana, ja Aulangolle kaivetuissa lammissa oli vesilintuja, kuten joutsenia ja sorsia. Poikkeuksellista Karlbergin puistossa oli, että se oli alusta lähtien yleisölle avoinna ilman aukioloaikoja ja pääsymaksua, jolloin se oli käytännöllään hyvin lähellä julkisia, kunnallisia kaupunkipuistoja. Karlbergin omistaja ohjasi kuitenkin järjestysäännöin ja kielloin yleisön liikkumista ja tekemistä puistotilassa ja esti ajoittain pääsyn tietyille alueille. Esimerkiksi Karlbergin päärakennuksen ympärillä oleva rantapuisto oli suljettuna Hugo

Standertskjöldin kartanossaan järjestämien suurten juhlien aikana.¹⁵

Kartanonomistajat toteuttamassa ihanteitaan ja velvoitteitaan

Englannin kartanoita kansallisena kulttuuriperintönä ja turistikohteina tutkineen Peter Mandlerin mukaan syitä siihen, miksi englantilaiset kartanonomistajat pitivät 1800-luvulla kartanoita avoinna yleisölle, voidaan etsiä aristokratian ja kansan välisestä suhteesta. Tilanomistajille kyse ei ollut kaupallisesta liiketoiminnasta, vaan kulttuurisesta ja poliittisesta eleestä. Helpointa ja miellyttävintä oli avata puiston portit, metsät ja järvet lähiseudun ihmisille ja matkailijoille.¹⁶ Käytettävissä ei ole ollut sellaisia lähteitä, joissa kartanonomistajat olisivat itse avanneet motiivejaan pitää puistoa auki yleisölle. Pohdinkin tutkimuskirjallisuuden ja muun aineiston perusteella syitä heidän toiminnalleen.

Suomalaisten yleisölle avoimien yksityispuistojen omistajat olivat lähes poikkeuksetta aatellisia. Puiston avaaminen virkistystarkoituksiin sekä paikallisyhteisön käyttöön oli heille ehkä luonnollinen osa eurooppalaisen aristokratian ja kansan välistä suhdetta sekä tapa toteuttaa sosiaalista vastuuta, joka oli osa aatelin velvoitteita. Puistonsa avanneet kartanonomistajat edustivat eurooppalaista yläluokkaa, joka matkusteli laajasti ja tutustui eri maiden puistokulttuuriin. He saivat mallia puistojen käyttöön eurooppalaisten linnojen ja kartanoiden yleisölle avatuista puistoista ja esimerkkiä näyttivät myös kuninkaalliset, jotka avasivat puistojensa portit kävijöille. Venäjän yläluokan kulttuurin tuntemus yhdisti Suomen aateliin kuuluneita Monrepos'n ja Karlbergin omistajia. Nicolay-suvun miespuoliset jäsenet työskentelivät Venäjän hovissa tai olivat Venäjän valtionhallinnon palveluksessa. Hugo Standertskjöld palveli Venäjän armeijassa, yleni

14. *Matkasuuntia Suomessa I-II* 1888; Ramsay (toim.) 1895, 1905, 1917; Eeva Ruoff, *Monrepos. Muistojen puutarha*. WSOY 1993, 87; Rainer Knapas, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland*. Atlantis 2003, 178, 180.

15. Hämeenlinnan kaupunginarkisto. Jb:10 Sekalaiset asiakirjat. Sarja II Aulanko. Selostava luettelo rakennuksista sekä niiden arviointi 22.5.1926, Palovakuutuskirja 7.1.1927 Karlbergin tilan omaisuudesta; Hämeenlinnan kaupunginmuuseo. Äänite A708:11, 1956; *Matkasuuntia Suomessa I-II* 1888; Ramsay (toim.) 1895, 1905, 1917; Karlbergiin. *Hämäläinen* 27.6.1896; Emil Cedercreutz, *Minnen kring Kjuloholm*. Teoksessa Paul Nyberg & Victor Hoving (toim.) *Människor och minnen. Personliga hägkomster och släkthistoriska skildringar*. Söderström 1943, 62; Eeva Ruoff, *Vanhoja suomalaisia puutarhoja*. Otava 2001, 88, 212–213; Benfield 2013, 20. Hugo Standertskjöld hankki eläimiä Hagenbeckin eläintarhasta Hampurista. Cedercreutz 1943, 62.

16. Mandler 1997, 71, 81–82. Mandler tarkastelee teoksessaan monipuolisesti englantilaisten kartanoiden muuttumista vallan symboleista yhteiseksi kulttuuriperinnöksi ja turistikohteiksi.

everstiksi ja teki menestyksekkään liikemiesuran Venäjän sotateollisuudessa. Nicolayt ja Standertskjöld olivat todennäköisesti omaksuneet Venäjän hovin ja aatelin tavan pitää puistojaan auki yleisölle.¹⁷

Avoin puutarha voidaan nähdä myös osana tilanomistajien harjoittamaa hyväntekeväisyystoimintaa. Kartanonomistajat eivät yleensä ottaneet pääsymaksua yleisöltä, mutta jos pääsymaksu oli, siitä ainakin osa meni hyväntekeväisyyteen. Monrepos'n omistajat lahjoittivat puiston pääsymaksusta kertyneet varat kokonaisuudessaan Viipurin kaupungissa ja maalaiskunnassa hyväntekeväisyyttä harjoittaneille jär-

■ Kuva 2. Puistovieraita Aulangon huvimajalla Karlbergin puistossa. Kuva: Enok Rytönen. Hämeenlinnan kaupungin museo.

jestöille. Lisäksi Monrepos'n puistossa pidettiin tapahtumia, joissa kerättiin rahaa hyväntekeväisyyteen.¹⁸ Tilanomistajat luovuttivat puistoaan myös paikallisyhteisön käyttöön. Toiminta voidaan nähdä osana vastavuoroisuuden periaatetta, jolla tilanomistajat vahvistivat asemaansa ja ylläpitivät ystävällisiä suhteita paikallisyhteisöön. 1700-luvun englantilaisen maaseutuyhteisön luokkasuhteita tutkinut E. P. Thompson on käyttänyt käsitettä vastavuoroisuuden teatteri.

17. Conway 1991, 2; Lasdun 1991, 120–121; Peter Hayden, *Russian Parks and Gardens*. Frances Lincoln 2005; Eeva Ruoff, *Puutarhataiteen helmiä. Kuuluisia eurooppalaisia puutarhoja*. Tammi 2005; Mikael Hisinger, *Häiki vanhan Euroopan. Matkapäiväkirja 1783–1784*. SKS 2012; Alex Snellman, *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939*. Helsingin yliopisto 2014, 328–329; Ijäs 2015, 139; Erkki Pihkala, Standertskjöld, Hugo Robert. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 28.8.2019). Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004343> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu); Ruth Franzén, Nicolay, Paul von. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 28.8.2019). Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003568> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu); Rainer Knapas, Nicolay, Ludwig Heinrich von. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997– (viitattu 28.8.2019). Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000515> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu).

18. Inträdesafgifterna till Monrepos' park. *Wiborgs Nyheter* 31.10.1904. Avustuksia saivat 1904 Sorvalin kansakoulu, Köyhien ystävät, Viipurin maalaiskunnan köyhät, Diakonissalaitos, lastenkoti, professori Strömbergin silmäklinikka ja Häätäpujarahasto; Mandler 1997, 92, 106.

Vastineeksi saamastaan taloudellisesta hyödyistä ja asemastaan kartanonomistajien oli osoitettava hyväntahtoisuutensa ja hyödyllisyytensä paikallisyhteisölle osallistumalla kirkollisiin ja kunnallisiin luottamustoimiin, toimimalla yhdistysten ja tapahtumien suojelijoina sekä järjestämällä kestitöitä.¹⁹

Karlbergin ja Monrepos'n puistoista tuli koulujen juhla- ja retkikohteita, paikkoja kansanjuhille sekä lähialueen ihmisten virkistysalueita, joihin omistajat rakennuttivat istumapaikkoja, näkötorneja ja kahviloita. Paikallinen urheiluseura ja vapaapalokunta saivat pitää kansanjuhlia Monrepos'n puistossa ja palokunta järjesti myös kalustoharjoitukset siellä. Vuoden 1917 poikkeusoloissa Nicolayt luovuttivat Monrepos'n puistosta maata kasvimaiksi nuorisoseuralle sekä kesällä vuonna 1920 Martta-yhdistyksen pyynnöstä 200–300 palstaviljelijälle. Puiston rakentaminen ja kunnossapito antoivat työtä ja toimeentuloa paikallisille ihmisille.²⁰ Paikallisyhteisön ja suuren yleisön tarpeiden huomioiminen muokkasivat osaltaan puistotilaa.

Ihmisten päästäminen luvallisesti puistoon oli kartanonomistajilta myös käytännöllinen ratkaisu. Suuria metsäpuistoja oli hankala valvoa ja siten estää ihmisten tulo niihin. Esimerkiksi Fagervikin maisemapuistosta, joka sijaitsi suhteellisen kaukana kartanorakennuksista, tuli Inkoon kyläläisten suosima retkikohde ja nuorison kokoontumispaikka. Kartanon muotopuutarha sen sijaan kuului yksityisempään piiriin. Träskändan kartanossa Espoossa oli 1800-luvulla tapana, että puisto oli kaikille avoinna suurten kesäjuhlien aikana, sillä kutsumattomien vieraiden erottelu kutsutuista olisi ollut laajassa puistossa ja pimenevässä kesäillassa hankalaa. Monet

lähiseudun asukkaat käyttivätkin hyväkseen mahdollisuutta kulkea juhlien aikana kartanon alueella.²¹

Herrasväen yhdistystoiminnan yhtenä motiivina oli usein sivistyksen juurruttaminen yhteiskuntaan. Sen osasina olivat muun muassa ihmisten sivistystason nostaminen sekä kiinnostuksen virittäminen taiteisiin, omasta kaupungista ja lähiseudusta huolehtimiseen sekä luonnon ja eläinten suojeluun. Suomen Matkailijayhdistyksen ja sen paikallisosastojen jäsenenä oli useita kartanonomistajia. Hugo Standertskjöld oli Matkailijayhdistyksen kunniajäsen, Paul Nicolay kuului Viipurin osastoon ja jäseniä olivat myös esimerkiksi Fagervikin ja Hatanpään omistajat. Matkailijayhdistys ilmoitti, että sen päätehtävä oli opettaa kansalaisia tuntemaan omaa maataan. Lisäksi se katsoi, että kotiseudun hoito ja luonnonsuojelu kuuluvan osaksi sen toimintaa.²² Nämä tehtävät tukivat ajatusta päästä ihmiset nauttimaan kartanopuistojen kauneudesta ja siten opettaa heille vastuuta ympäristöstään.

Ihanteita ja todellisuutta oli usein vaikea sovittaa yhteen, sillä vierailijoille avattu ja siten puolijulkiseksi tilaksi tullut kartanopuisto oli alttiina ilkeille ja vandalisille. Kartanonomistajien kävijöitä kohtaan osoittama luottamus sekä kansan sivistystehtävä kokivat kolauksen, kun puistoa vahingoitettiin. Puutarhoja koskevassa vandalismissa oli yleensä kyse patsaiden, rakennusten ja muiden rakenteiden vahingoittamisesta tai kasvien vaurioittamisesta ja varastamisesta.²³ Monrepos'n ja Karlbergin puistoissa kävijät sotkivat ja rikkoivat patsaita, penkkejä ja rakennuksia, keräsivät kukkia ja vahingoittivat puita sekä aiheuttivat häiriötä. Ilkivallantekojen seurauksena oli, että kulku tiettyihin puiston osiin estettiin ja koh-

19. E. P. Thompson, *Customs in Common. Studies in Traditional Popular Culture*. The New Press 1991; Mandler 1997, 83–84; Matti Pelttonen, *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta*. Gaudeamus 2008, 213–216.

20. Hämeenlinnan kaupunginmuseo. Äänite A708:11, 1956; Yleisön mukavuudesta. *Hämeen Sanomat* 4.8.1891; Työväen lähetystö. *Hämäläinen* 12.12.1894; *Wiborgs Nyheter* 22.8.1903; *Wiipuri* 29.7.1906; 70 vuotta. *Hämätär* 22.9.1914; Elintarveasiat Viipurin maalaiskunnassa. *Wiipuri* 27.5.1917; Martaföreningens trädgårdskolon i Monrepos. *Wiborgs Nyheter* 26.3.1920. Kaupungin lähistöllä sijainneiden kartanoiden paikallisyhteisöön voidaan lukea myös lähikaupunki, johon kartanoilla oli yleensä tiiviit taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset siteet. Mäntylä 2018.

21. Ruoff 2001, 171, 173–174; Ranja Hautamäki, ”Fagervikin puutarhalaitokset ovat ensimmäisiä kauneudessaan”. Teoksessa Irma Lounatvuori (toim.) *Fagervikin puutarhojen vuosisadat*. SKS 2004, 138.

22. *Matkailulehti* 2/1913, 2/1914, 3–4/1918, 30, 32; Mäntylä 2018, 319.

23. Sami Koski, Mika Rissanen & Juha Tahvanainen, *Hävityksen historiaa. Eurooppalaisen vandalismin vuosisadat*. Atena 2007, 12, 37; Benfield 2013, 194. Vandalismin ja ilkivallan erona on, että vandalismi määritellään ”kulttuurisesti merkittävän omaisuuden tuhoamiseksi”, kun taas ilkivalta koskee ”kaikenlaista aineellista hävitystä tai kiusantekoa”. Koski, Rissanen & Tahvanainen 2007, 37.

teita alettiin suojata rakennelmilla. Monrepos'n puiston Ludvigsteinin saarella sijainneille perhehaudoille tehtiin ilkivaltaa, jolloin saarelle johtanut silta purettiin. Tämän jälkeen saarelle pääsi vain erityisluvalla. Puiston Narkissos-veistoksen suojaksi jouduttiin rakentamaan vankka rautaita ja katos. Karlbergin arvokasta vuolukivestä veistettyä karhupatsasta vahingoitettiin toistuvasti pian sen pystyttämisen jälkeen, jolloin patsas peitettiin joksikin aikaa. Kartanonomistaja pahoitteli sitä, että kaikki kävijät eivät ymmärtäneet veistoksen olevan tarkoitettu vain ihailtavaksi.²⁴ Vandalismin seurauksena puiston julkinen, kaikkien kävijöiden käytössä ollut alue supistui, ja yksityisen ja julkisen tilan raja merkittiin täsmällisemmin maastoon aitojen ja suojakaiteiden avulla.

Kävijöille jouduttiin asettamaan monenlaisia kieltoja ja puistoa piti myös valvoa. Karlbergissa kiellettiin koirien mukaan ottaminen ja alkoholin tuominen ja nauttiminen sekä hevosella ja polkupyörällä ajo kartanon puutarhassa, samoin kuin autolla ajaminen koko puiston alueella. Aulangon torniin palkattiin vartija. Koirien tuonti puiston alueelle sekä ratsastus olivat kiellettyjä myös Monrepos'ssa. Karlbergin puisto oli Hugo Standertskjöldille erityisen rakas ja hän oli pahoillaan sen tahallisesta turmelemisesta. Ilkivallanteot vähenivät kuitenkin jonkin verran vuosien aikana, sillä Standertskjöld saattoi vuonna 1926 todeta, että viimeisen 15 vuoden aikana kävijät olivat kohdelleet puistoa ja sen nähtävyyksiä aiempaa paremmin.²⁵ Kartanonomistajien suhtautuminen vandalismiin kuvastaa sitä, kuinka sitoutuneita he olivat puiston auki pitämiseen. He ymmärsivät puiston merkityksen maaseutuyhteisölle ja lähikaupungin asukkaille, minkä vuoksi mikään ilkivallanteko ei johtanut puiston täydelliseen sulkemiseen.

Kartanopuistot kaupunkien matkailukohteina ja virkistyspaikkoina

Monet yksityiset kartanopuistot, joihin yleisön oli mahdollista päästä tutustumaan, kuten Hatanpää, Karlberg ja Monrepos, sijaitsivat kaupunkien läheisyydessä. Nämä puistot olivat lyhyen kävelytai laivamatkan päässä kaupungista, jolloin ne olivat junalla tai höyrylaivalla liikkuville 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun matkailijoille helposti saavutettavissa. Yleisölle avoimista kartanopuistoista tuli tärkeitä paikkoja myös lähikaupungille ja sen asukkaille. Peter Mandlerin mukaan kartanoista tuli lähiseudun ihmisten pyhiinvaelluskohteita. Hämeenlinnaan oli perustettu englantilaistyylinen kaupunginpuisto jo 1850-luvulla ja Viipurissa oli useita puistoja, mutta kaupunkien omat puistot eivät pystyneet kilpailemaan yleisön suosiosta suurten kartanopuistojen kanssa. Karlbergin kävijätiedot perustuivat vieraskirjaan, jota pidettiin puistoon kuuluvalla Aulangon vuorella. Lehdistössä julkaistujen tietojen mukaan Aulangolla kävi 1900-luvun alussa noin tuhannesta seitsemään tuhatteen vierailijaa kesän aikana. Kävijöistä suuri osa oli hämeenlinnalaisia, mutta puistovieraita saapui myös eri puolelta Suomea ja ulkomailta. Monrepos'n puistossa kävi 1920-luvun puolivälissä noin 10 000 kävijää vuodessa.²⁶ Monrepos ja Karlberg olivat paikkoja, joihin paettiin kaupungin pölyä ja huonoa ilmaa. Lähikaupungin asukkaat kerääntyivät puistoon viettämään kauniita kesäpäiviä. Perheet tulivat retkelle eväineen nauttimaan luonnossa oleskelusta. Juhannuksena Karlbergiin virtasi kaupungista väkeä, jota höyrylaivat toivat pitkin päivää.²⁷ Eräs kävijä kertoi juhannuksen vietostaan: ”Menimme Karlbergiin Puisto-laivalla, joimme kahvia Aulangolla, kävimme karhuluolassa ja paluumatkalla näpis-telemässä kieltoja, palasimme kaupunkiin Apu-

24. Hämeenlinnan kaupunginmuseo. Äänite A708:11, 1956; Kungörelse. *Wiborgs Tidning* 27.7.1864; Wiborgs bref. *Wiborgsbladet* 28.6.1883; Yleisten paikkojen suojelemisesta. *Hämetär* 17.11.1906; Taas Karlbergin karhuja runneltu. *Hämeen Voima* 3.9.1907; Vandalism. *Wiborgs Nyheter* 18.5.1916; Vandalismin i Monrepos. *Wiborgs Nyheter* 28.5.1918; Ruoff 1993, 81.
25. Hämeenlinnan kaupunginmuseo. Äänite A708:11, 1956; Sattuneesta, Vierailijoita. *Hämäläinen* 18.7.1900; *Hämäläinen* 29.9.1900; Ilmoitus. *Hämetär* 13.7.1912; Att rida. *Wiborgs Nyheter* 25.4.1919; Kaupunginvaltuuston kokous. *Hämeen Kansa* 30.12.1926.
26. Matkailijoita. *Hämeen Sanomat* 24.07.1903; 7000 matkustajaa. *Hämetär* 12.09.1907; Karlbergissa ja Aulangolla. *Hämetär* 27.08.1918; Matkailijoita. *Hämeen Sanomat* 27.11.1926; Ruoff 1993, 91; Mandler 1997, 88. Karlbergin puistossa kävijöiden määrä oli todellisuudessa huomattavasti suurempi, sillä kaikki eivät kirjoittaneet nimeään Aulangon vieraskirjaan. Monrepos'n lukema on todennäköisesti lähempänä totuutta, sillä kävijämäärä pystyttiin laskemaan myytyjen pääsylippujen perusteella.
27. Wiborg den 1 juni. *Wiborg* 1.6.1860; ”En parkanläggning, ett orsbehof”. *Wiborgsbladet* 7.4.1894; K. R. M., Monrepos. *Wiipuri* 19.6.1897; Juhannusta. *Hämetär* 27.6.1903; Juhannus. *Hämetär* 26.6.1909; R. A., Monrepos. *Pohjantähti* 1–2/1920, 7–8.

laivalla”²⁸ Monrepos’n ja Karlbergin puistoilla oli suuri merkitys erityisesti vähävaraisille ja työväenluokkaisille lähikaupungin asukkaille, jotka eivät voineet viettää kesäänsä maalla. Puistot olivat paikkoja, joihin kesäksi kaupunkiin jääneiden oli mahdollista päästä virkistymään.

Usein kaupunkien lähistöllä sijainneet merkittävät kartanot oli esitelty matkaoppaissa kaupunkien yhteydessä osana niiden nähtävyyksiä. Esimerkiksi Hatanpäästä tuli yksi Tampereen ja Karlbergista yksi Hämeenlinnan keskeisistä nähtävyyksistä ennen kuin kartanot edes kuuluivat kaupungin alueeseen. Viipurin tärkeimmät nähtävyydet olivat linna, pyöreä torni ja Monrepos’n puisto. Kaupungit pyrkivät kehittämään ja mainostamaan maaseutu ympäristössään sijaitsevia turistikohteita. Lähikaupungissa myytiin matkaoppaita, valokuvia, kuvakirjoja ja painokuvia lähiseudun kartanoista. Hämeenlinnassa Hugo Standertskjöldiä arvostettiin hyvänä naapurina, ja hänen puistonsa nähtiin huomattavasti vilkas-

■ Kuva 3. Monrepos’n kartano vuonna 1918. Museo-
virasto.

tuttaneen matkailua kaupungissa sekä kohottaneen kaupungin arvoa.²⁹ *Hämetär* kirjoitti vuonna 1914:

Hämeenlinnan kaupunki ja sen ympäristö on suuressakin kiitollisuuden velassa eversti Standertskjöldille siitä suuremmoisesta tavasta, millä hän on pannut toimeen kauniin Karlberginsa kautta maan kuuluksi puistoksi. Karlberg vetää kesäisin puoleensa sankan matkailijatulvan, se on aina avoinna kaikille luonnonkauneutta ihaileville ja Karlbergista saavat apua tarvitsevat aina työtä vastaan ansiota.³⁰

Kun verrataan 1800-luvun lopun matkaoppaita 1900-luvun alkupuolella ilmestyneisiin oppaisiin, voidaan havaita, että uudemmissa kirjoissa

28. Juhannus oli. *Häme* 26.6.1923.

29. *Matkasuuntia Suomessa I–II* 1888; Ramsay (toim.) 1895, 1905, 1917; Eversti Hugo Standertskjöld 70-vuotias. *Hämeen Sanomat* 22.9.1914; Antti, Hämeenlinnan kirje. *Hämeen Sanomat* 2.8.1925; Mandler 1997, 75, 88.

30. 70 vuotta. *Hämetär* 22.9.1914.

oli entistä tarkemmin selostettu yleisölle avoinna olevia kartanopiustoja sekä yleensäkin kartanoiden historiaa ja nykyisyyttä. Kartanot ja niiden puistot kiinnostivat yhä enemmän kaupunkilaisia.

Kaupungissa järjestettyjen kokousten, konferenssien ja näyttelyiden ohjelmaan kuului jo 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa sosiaalista ohjelmaa, jonka tarkoituksena oli tutustuttaa kokous- ja näyttelyvieraita toisiinsa sekä isäntäkaupungin ja lähiseudun nähtävyyksiin.³¹ Lähdeaineiston perusteella voidaan todeta, että lähes kaikkiin Hämeenlinnassa järjestettyihin kokouksiin tai tapahtumiin kuului retki Karlbergiin. Yleensä retken ohjelma sisälsi käynnin Aulangon näkötorjissa ja karhuluolassa sekä kahvinjuontia tai virvokkeiden nauttimista puistossa. Viipurissakaan ei juuri ollut kokousta tai tapahtumaa ilman käyntiä Monrepos'ssa, jossa kokousedustajat kiersivät katsomassa puiston tärkeimmät nähtävyydet ja nauttivat kahvin puistokahvilassa. Retkikuvauksista on nähtävissä, että puistokäynnit noudattivat vuodesta toiseen lähes samaa kaavaa.

Oman ryhmänsä muodostivat kaupungissa vierailleet korkea-arvoiset henkilöt, kuten kuninkaalliset ja Venäjän keisarihuoneen jäsenet, korkeat virkamiehet ja ulkomaiset tiedemiehet. Heille haluttiin tarjota parasta, mitä kaupunkiseudulta löytyi. Kartanonomistajat olivat yhdessä kaupungin johdon kanssa mukana järjestelyissä ja osoittivat vieraanvaraisuuttaan kutsumalla vieraat kartanoonsa ja puistovierailulle. He olivat osa sitä eurooppalaista kosmopoliittista eliittiä, johon myös heidän vieraansa lukeutuivat.³² Monrepos'ssa kävi paljon ylhäisiä vieraita. Nicolay-suvulla oli yhteys Venäjän hoviin, ja keisariperheen jäsenistä Monrepos'n kartanossa ja sen puistossa vierailivat Nikolai I vuonna 1830, hänen poikansa suuriruhtinas Nikolai vuonna

1855, Aleksanteri II vuonna 1863 sekä suuriruhtinas Konstantin ja hänen sisarensa Kreikan kuningatar Olga vuonna 1907.³³ Karlbergissa vieraili muun muassa Nobelin palkinnon saanut englantilainen professori sir William Ramsay. Ramsay kävi vuonna 1907 rouvineen ja Suomessa asuvine sukulaisineen tervehtimässä Hugo Standertskjöldiä ja ihasteli Aulankoa ja Hämeen maisemia. Kenraalikuvernöörinä toiminut Wladimir Böckmann vieraili vuonna 1908 Hämeenlinnassa, jolloin hän kävi Karlbergissa ja tutustui puiston näkötorjiin ja karhuluolaan.³⁴

Karlbergin ja Monrepos'n suurta merkitystä lähikaupungin asukkaille ja kaupunginhallinnolle kuvasti kaupungissa tunnettu pelko siitä, että puisto suljettaisiin. Monrepos'n puistossa 1800-luvulla tapahtuneiden lukuisten vakavien ilkivallanteojen yhteydessä omistaja uhkasi sulkea puiston, jos ilkivallanteot eivät loppuisi. Uhkauksilla, joita ei kuitenkaan toteutettu, pyrittiin ehkä saamaan kävijät valvomaan toisiaan ja ilmiantamaan ilkivallantekijät. Vakavin yksittäinen tapahtuma oli Väinämöistä esittävän patsaan rikkominen kesällä vuonna 1871. Veistos oli tanskalaisen kuvanveistäjän Gotthelf Borupin teos, jonka Paul Nicolay oli hankkinut vuonna 1831. Siitä tuli heti puiston suosituin nähtävyys. Viipurilaisen säätyläisten pelko puiston sulkemisesta kanavoitui nopeasti järjestettynä rahankeilynä uuden patsaan hankkimiseksi. Saaduilla rahoilla tilattiin kuvanveistäjä Johannes Takaselta uusi Väinämöisen patsas, joka lahjoitettiin vuonna 1873 Monrepos'n omistajille.³⁵ Kun Hugo Standertskjöld joutui korkean iän ja sairauden vuoksi luopumaan Karlbergista, Hämeenlinnan kaupungissa pelättiin, että kaupunkilaiset ja matkailijat eivät enää pääsisi puistoon, jos tila siirtyisi uudelle yksityiselle omistajalle.³⁶ Kaupungin päättäjien näkemys oli, että ”Karlbergin ja Aulangon ihanuudet on saatettava yhteiseksi

31. Mirja Mäntylä, ”Suuri joukko arvokkaita tiedemiehiä ja muita maineikkaita matkailijoita.” Geologikongressin retkeily Tampereella 1897. Teoksessa Mervi Kaarninen, Tanja Vahtikari & Timo Vilén (toim.) *Kaupunki tapahtumien näyttämönä*. SKS 2016, 199.

32. Mäntylä 2016; Mäntylä 2018, 151–153.

33. Det höga besöket. *Wiborgs Nyheter* 16.8.1907; Ruoff 1993, 80; Rainer Knapas, *Monrepos. Ranskalaisen kulttuurin pohjoisen keidas*. SKS 2008, 148.

34. Kaukainen vieras. *Hämetär* 27.8.1907; H. ylh. kenraalikuvernööri H:linnassa. *Hämeen Sanomat* 21.8.1908.

35. *Wiborg* 20.6.1856; *Wiborg* 14.7.1858; Kungörelse. *Wiborgs Tidning* 27.7.1864; Kungörelse. *Wiborgs Tidning* 15.7.1865; Ruoff 1993, 124–125.

36. Hallituksen ja eduskunnan jäsenet Hämeenlinnassa. *Häme* 29.06.1926; Karlbergin kartanon vastainen käyttö. *Hämeen Sanomat* 9.12.1926.

kansallisomaisuudeksi”³⁷ Standertskjöldille, joka tarjosi Karlbergia ensin valtiolle ostettavaksi, oli tärkeää, että uusi omistaja säilyttäisi ja ylläpitäisi puiston koskemattomana. Hämeenlinnan kaupunki, jonka huolena oli puiston menettäminen ja esikaupungin syntyminen alueelle, osti Karlbergin Standertskjöldiltä vuonna 1926. Karlbergin myyntiä koskevassa aikalaiskeskustelussa, matkakirjallisuudessa ja lehtikirjoittelussa on nähtävissä, että yksityisomistuksessa olleet Monrepos’n ja Karlbergin puistot, jotka olivat olleet vuosikymmeniä auki yleisölle, nähtiin ikään kuin yhteisenä omaisuutena.³⁸ Yleisö oli tottunut käyttämään puistoja kuten julkista tilaa.

Avoimet kartanopuistot paikallisina keskuksina ja turistinähtävyyksinä

Kartanonomistajille ihmisten päästäminen maisemapuistoihin, joissa kauneusarvot ohittivat hyötynäkökohdat, oli yksi tapa harjoittaa patriarkaalista huolenpitoa paikallisyhteisöstä. Avaamalla puiston yleisölle he pyrkivät sivistämään kansaa ja kasvattamaan sitä huolehtimaan ympäristöstään sekä rakastamaan kotiseutuaan ja omaa maataan. Avoimen puutarhan idea voidaan nähdä myös osana tilanomistajien harjoittamaa hyväntekeväisyystoimintaa. Puiston avaaminen kaikille korosti kartanon roolia paikallisyhteis-

sön keskuksena. Kartanonomistajien halu pitää puisto auki ilkivallasta huolimatta osoittaa, että he näkivät puistollaan olevan tärkeän paikallisen ja virkistykseisen arvon, mutta myös kulttuurisen merkityksen matkailunähtävyytenä.

Lähikaupungeille avoinna olleet kartanopuistot olivat merkittäviä kaupungin nähtävyyksinä ja kaupungin julkisen tilan jatkeina, joihin kaupungin päättäjät yhdessä tilanomistajien kanssa järjestivät sosiaalista ohjelmaa kaupungissa vierailuille merkkihenkilöille ja kokousedustajille. Lähikaupungin asukkaille Monrepos’n ja Karlbergin puistoilla oli suuri merkitys virkistysalueina, joihin kaikki pääsivät sosiaaliseen asemaan katsomatta. Puisto käytävineen, nähtävyyksineen ja sääntöineen määritteli ja ohjasi ihmisten liikkumista ja tekemistä puistossa, mutta myös kävijät muokkasivat tilankäytöllään puistoa, sen käytäntöjä ja yksityisen ja julkisen tilan rajoja. Vuosikymmeniä avoinna olleiden kartanopuistojen yksityinen luonne hämärtyi 1900-luvulla, jolloin kävijät alkoivat mieltää ne lähinnä julkisiksi kansanpuistoiksi ja yhteiseksi kansallisomaisuudeksi.

Mirja Mäntylä, FT, tutkija

Sähköposti: mirja.mantyla3@gmail.com

37. Karlbergin kartanon vastainen käyttö. *Hämeen Sanomat* 9.12.1926.

38. Hämeenlinnan kaupunginarkisto. Ca1:30 Kaupunginvaltuusto 1926. Pk 11.11.1926 §9, pk 25.11.1926 §9, pk 9.12.1926 §5; Sarja II Aulanko. Jb:8 Sekalaiset asiakirjat. Hämeenlinna rahatoimikamarin kirje helmikuussa 1927 valtioneuvostolle, Kauppakirja 30.11.1926; Sarja II Aulanko. Jb:10 Sekalaiset asiakirjat. Asiantuntijoiden lausunnot kaupunginhallitukselle Aulangon myyntikysymyksestä. Aulangon tilan taloudellinen asema 28.5.1926; Mihinkä maatalouskorkeakoulu sijoitetaan. *Hämeen Kansa* 26.6.1926; Hallituksen ja eduskunnan jäsenet Hämeenlinnassa. *Häme* 29.6.1926; Eduskunta tutustumassa Karlbergin kartanoon. *Hämeen Sanomat* 29.6.1926; *Hämeen Maa* 29.6.1926; Hämeenlinnan kaupunki osti lauantaina Karlbergin kartanon. *Häme* 23.11.1926; Knapas, 2003, 184.